

Чарльз Діккенс Девід Копперфілд

Частина перша

І. Я народився

Чи сам я виявлюся героєм свого власного життя, чи посяде це місце хтось інший — покажуть наступні сторінки. Починаючи розповідь про своє життя власне з початку мого життя, маю повідомити, що народився я (так мені сказали, і я цьому вірю) у п'ятницю опівночі. Було відзначено, що годинник почав бити, а я почав кричати — в один і той же момент.

Зважаючи на день та час мого народження, акушерка та кілька досвідчених сусідок, які люб'язно цікавилися мною ще за кілька місяців до того, як наше особисте знайомство могло відбутися, оголосили, що, по-перше, мені судилося прожити нещасливе життя, а по-друге, що я маю дар бачити духів і привидів; обидва ці таланти неминуче мають належати всім бідолашним малюкам, і хлопчикам, і дівчаткам, яким не пощастило народитись опівночі в п'ятницю. Нічого не можу сказати щодо першого зауваження, моя історія покаже найкраще, було це пророцтво слухним або помилковим. Щодо

другого, то зазначу лише: якщо я тільки не розтратив цю частину своїх дарів, коли був ще нерозумним немовлям, тоді я й досі не скористався ними. Але я не журюся за цим майном; і коли хтось інший схотів би тішитись ним, то хай, будь ласка, бере його собі.

Народився я в сорочці, і незабаром у газеті з'явилося оголошення про продаж її за помірну ціну в п'ятнадцять гіней¹. Та чи моряки в цей час не мали грошей, чи віри в дива, надаючи перевагу корковим обладункам — не знаю напевно, знаю тільки, що один-єдиний чоловік відгукнувся на це оголошення, та й той був адвокатом у вексельних справах; він пропонував два фунти стерлінгів готівкою і решту хересом, але не схотів убезпечити себе від смерті на воді за хоч трохи вищу ціну. Отже, гроші, витрачені на оголошення, пропали марно, бо моя бідолашна мати не потребувала хересу — вона тоді продавала свій власний. Десять років потому сорочку було розіграно в лотерею у нашій місцевості серед тих п'ятдесяти, хто вніс півкрони за участь, а переможець мав ще доплатити п'ять шилінгів. Я сам був присутній на цій лотереї

¹ В Англії тих часів були поширені забобони, ніби дитяча «сорочка» (тобто плодовий міхур), пов'язана на шию, рятує моряка від втоплення і катастроф.

і пригадую, як ніяково і бентежно було бачити, що продається частинка мене самого. Сорочка дісталась якійсь бабусі з маленьким кошиком у руках, звідки вона дуже неохоче витягала домовлені п'ять шилінгів, усі ці гроші відрахувала вона мідними півпенсовиками. Довго старенька лічила свої мідяки, і все-таки не доплатила двох пенсів, хоч витрачено було силу часу і безліч арифметичних доказів, аби довести їй, що вона помилялася. У наших краях добре пам'ятають і ще довго пам'ятатимуть той дивовижний факт, що ця стара леді справді-таки не втопилась, але урочисто померла в ліжку на дев'яносто другому році свого життя. Та я довідався, що до останніх своїх днів вона завжди вихвалялася, що ніколи в житті не була на воді, крім, звісно, як на мосту; сьорбаючи свій чай (який вона неабияк любила), старенька до останньої години життя обурювалася нечестивістю моряків та інших таких людей, що обрали собі долю «блукати» по світах. Даремно було б доводити їй, що деякі речі, зокрема її улюблений чай, були здобуті саме завдяки цим ненависним їй блуканням. Вона завжди відповідала на це дуже вперто, з інстинктивною вірою в силу своїх доказів: «А краще все ж таки не блукати».

Та я вже й сам мало не заблукав, а тому повернуся до історії свого народження.

Народився я в Блендерстоні, в графстві

Суффолк, — або «десь там поблизу», як кажуть у Шотландії, — коли батька мого вже не було серед живих. Очі його закрились навіки за шість місяців до того, як я вперше розплющив свої. Навіть і тепер мені якось дивно подумати, що він ніколи не бачив мене. І ще дивнішими були мої перші дитячі спогади — біла могильна плита на кладовищі та невиразний жаль до цієї людини, яка лежить там самотня у темній ночі, коли вогонь каміна та свічки гріють і освітлюють нашу маленьку вітальню, а двері нашого будинку замкнені; це здавалося мені тоді навіть жорстоким.

Тітка мого батька і, значить, двоюрідна моя бабуся, про яку я докладно розповім далі, була головною особою в нашій родині. Міс Тротвуд, або міс Бетсі, як її завжди називала моя бідолашна мати, коли перемагала свій страх перед цією особою настільки, щоб згадати про неї (а це траплялось нечасто), була колись одружена з чоловіком, молодшим за неї, дуже симпатичним, але його краса істотно суперечила старовинному прислів'ю: «гарний той, у кого гарні вчинки». Його ж бо дуже підозрювали в тому, що він б'є міс Бетсі. Казали навіть, що одного разу, дискутуючи щодо питання харчів, він зробив запальну, але рішучу спробу викинути свою дружину з вікна другого поверху. Така очевидна несумісність характерів змусили міс Бетсі звільнити його від сімейних

обов'язків і домогтися розлучення за обопільною згодою. Діставши від тітки певну суму, чоловік цей подався до Індії. У нашій сім'ї існує легенда, ніби його одного разу бачили верхи на слоні в товаристві павіана. Та мені здається, що то був не павіан, а просто якийсь місцевий пан або панночка. Так чи інакше, через десять років на батьківщину надійшла звістка про його смерть. Ніхто не знав, як вона подіяла на мою бабусю; щойно після розлучення вона повернула собі дівоче прізвище, придбала котедж на хуторі біля морського узбережжя якнайдалі від нас, самостійно влаштувалась там з однією служкою і стала жити відокремлено й усамітнено.

Здається мені, що мій батько був колись улюбленцем своєї тітоньки, але її мало не смертельно образив його шлюб, бо вона вважала матір мою за «воскову ляльку». Вона ніколи не бачила моєї матері і знала тільки, що їй немає ще й двадцяти років. Тітонька і племінник більше ніколи не зустрічалися. Батько мій був удвічі старший за мою матір, коли одружився, і здоров'я його було слабке. Він помер через рік після одруження і, як я вже казав, за шість місяців до моєї появи на світ.

Отакі були справи того вечора в ту, дозволю собі сказати, насичену і визначну п'ятницю. Звичайно, я аж ніяк не міг знати стану речей у той час чи зберегти засновані на власних моїх почуттях

спогади про те, що діялося згодом.

Моя мати сиділа біля вогню; вона нездужала, настрій у неї був препоганий, сльози затьмарювали їй зір. Вона сумно міркувала про себе і про позбавленого батька маленького незнайомця, на якого вже чекали грубі шпильки пророцтв із шухляди нагорі, щоб привітати у світі, який був не надто зворушений його появою. Отже, моя мати, як я казав, сиділа біля вогню у цей похмурий березневий вечір, сиділа і сумувала, сповнена гірких сумнівів щодо майбутнього. Ненароком підвівши очі до вікна, щоб витерти сльози, вона побачила, як до саду заходить якась невідома леді.

З другого ж погляду моя мати переконалася, що то була міс Бетсі. Останні промені сонця, що проникали через садовий паркан, освітлювали дивну жінку; вона рушила до дверей такою твердою, прямою та грізною ходою, обличчя її виражало таке почуття власної гідності, яке не могло бути притаманне нікому іншому.

Вона дійшла до будинку і надала ще один доказ подібності до міс Бетсі. Мій батько частенько натякав на те, що вона ніколи не поводитись по-людськи. От і зараз, замість того, щоб подзвонити в дзвоник, вона зазирнула у вікно, притиснувши кінчик носа так щільно до скла, що, як запевняла моя бідолашна мати, він став зовсім плескати та білий.

Вона так налякала мою матір, що, мабуть, я мушу завдячувати міс Бетсі тим, що народився саме у п'ятницю.

Моя мати підвелася зі стільця і, хвилюючись, стала за ним у кутку. Міс Бетсі повільно й допитливо почала оглядати кімнату з протилежного кінця; вона водила очима, немов голова сарацина у настінному годиннику, аж поки погляд її не спинився на моїй матері. Тоді вона насупилась і махнула рукою моїй матері, як людина, що звикла наказувати, — піти відчинити двері. Мати пішла.

— Місіс Девід Копперфілд, я так розумію? — спитала міс Бетсі з притиском, який, можливо, пояснювався жалобною сукнею моєї матусі та її станом.

— Так, — несміливо вимовила моя мати.

— Міс Тротвуд, — мовила відвідувачка. — Ви, насмілюся думати, чули про таку?

Моя мати відповіла, що мала таке задоволення. Але з прикрістю відчувала, що так і не змогла сповна його висловити.

— Тепер ви її бачите, — сказала міс Бетсі.

Моя мати схилила голову і запросила гостю ввійти.

Вони ввійшли до вітальні, де перед тим сиділа моя мати, бо камін у кращій кімнаті в іншому кінці коридору не топили (його не топили від самого похорону мого батька). Обидві жінки посідали. Міс

Бетсі не вимовила й слова. Мати моя, після даремних спроб опанувати себе, зайшлася плачем.

— О, тихіше, тихіше, — швидко сказала міс Бетсі. — Не треба. Ну, ну.

Та моя мати не могла нічого з собою вдіяти, тож плакала, аж поки не наплакалася досхочу.

— Зніміть чепець, дитя моє, — сказала міс Бетсі, — дайте глянути на вас.

Мати моя занадто боялась її, щоб заперечувати цьому дивному проханню, коли б навіть і мала такий намір. Тому вона зробила, як їй було наказано, але руки її тремтіли, тож її розкішне гарне волосся розсипалося по обличчю.

— О боже мій, — вигукнула міс Бетсі, — та ви ж зовсім дитинка!

Безперечно, мати моя мала надзвичайно молодий вигляд, навіть як на свої роки. Вона схилила голову, ніби завинила чимось, бідолашна, і, схлипуючи, сказала, що вона й справді, мабуть, дитина-вдова і стане такою ж дитиною-матір'ю, якщо тільки виживе. Обидві жінки трохи помовчали, і матері здалося, ніби міс Бетсі ніжно погладила її по голові. З несміливими сподіваннями вона підвела очі та побачила, що леді, підібравши спідницю і поклавши руки на коліна, сидить, спираючись ногами на решітку каміна, і понуро поглядає на вогонь.

— Скажіть мені, заради всього святого, —

раптом промовила міс Бетсі, — чому «Граки»?

— Ви говорите про наш будинок, мем? — спитала моя мати.

— Чому «Граки»? — повторила міс Бетсі. — Краще б його назвали «Баняки», коли б ви двоє мали бодай трохи практичніше бачення життя.

— Ця назва сподобалася містерові Копперфілду, — відказала моя мати. — Коли він купував цей будинок, йому здавалося, що тут мусять бути граки.

У цю хвилину вечірній вітер так зашумів у вітах високих берестів у глибині саду, що і мати моя, і міс Бетсі мимоволі глянули туди. Дерева схилялись одне до одного, немов якісь велетні шепотіли один одному свої таємниці. Потім вони знову почали гойдатись і дико вимахувати руками, ніби почуте збурило їхній душевний спокій. І ветхі гнізда граків гойдалися на їхніх верхів'ях, ніби уламки кораблів у бурхливому морі.

— Де ж птахи? — спитала міс Бетсі.

— Що? — моя мати міркувала про щось інше.

— Граки, куди вони поділись? — перепитала міс Бетсі.

— Та їх зовсім не було відтоді, як ми тут оселилися, — сказала моя мати. — Ми думали... містер Копперфілд думав, що тут дуже багато граків. Але це лише старі гнізда, і граки їх давно вже покинули.

— У цьому весь Девід Копперфілд! — вигукнула міс Бетсі. — Девід Копперфілд з голови до ніг. Називає будинок «Граки», коли жодного грака і близько немає, а побачивши самі гнізда, сподівається знайти птахів.

— Містер Копперфілд, — спробувала заперечити моя мати, — помер. Та якщо ви бажаєте говорити мені погані речі про нього...

Моя бідолашна мати, я підозрюю, на якусь мить мала намір піти в бій проти тітоньки, яка легко могла зупинити її однією рукою, навіть коли б матуся була краще, ніж цього вечора, підготована до таких речей. Але рішучість вгасла, щойно мати підвелася зі стільця, тож вона покірно повернулася на місце та знепритомніла.

Прийшовши до тьми самотійно чи за допомогою Міс Бетсі, вона побачила, що остання стоїть біля вікна. Присмерк тим часом перейшов у темряву, і якби не вогонь каміна, то жінки не могли б бачити одна одну.

— Ну, — сказала міс Бетсі, повертаючись до свого стільця з таким виглядом, ніби вона підходила до вікна глянути на краєвид. — А коли ви сподіваєтесь...

— Я вся тремчу, — пролепетала мати. — Не знаю, в чому річ. Я помру, напевне...

— Ну-ну-ну! — сказала міс Бетсі. — Випийте чаю.